

Om gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping

Commentaar uit het
Wetenschappelijk Instituut

Om gerechtigheid, vrede en behoud van de schepping

Het CDA kan het zijne inbrengen bij het conciliaire proces. Ook andere christelijke sociale organisaties horen bij zo'n 'conclilie' thuis.

Wie de huidige discussie over de vraagstukken van vrede en veiligheid, van nucleaire bewapening en milieu, van vrede en mensenrechten, vergelijken met de heftige debatten die tot twee, drie jaar geleden over deze onderwerpen werden gevoerd komt onder de indruk van het tempo waarin het leven zich voltrekt en waarin de problemen verschuiven. Tussen toen en nu ligt de topontmoeting tussen Reagan en Gorbatsjow in Reykjavik. Waarschijnlijk zal de geschiedenis leren dat die ontmoeting een doorbraak betekent in de Oost-West relaties. Met het optreden van Gorbatsjow is er zowel in het internationale gedrag van de Sowjetunie als in de daar binnenslands heersende verhoudingen een belangrijke mate van versoepeling ingetreden. Daarvoor zijn diverse redenen aan te geven. In de toekomstvisie van Gorbatsjow speelt waarschijnlijk het welvaartsniveau van de eigen bevolking, de industriële ontwikkeling en de economische groei een belangrijker rol dan voorheen. Daardoor verschuiven de prioriteiten van de militaire naar de civiele sector. Anderzijds is de methode van het

onderhandelen vanuit een positie van kracht, zoals die door de Westerse regeringen is gevolgd, van invloed geweest op de wapenwedloop. En wel in die zin dat nu eindelijk ook het inzicht aan Sowjetzijde is doorgebroken dat de voortzetting van die wapenwedloop geen enkele zin heeft aangezien nooit een positie van militaire superioriteit bereikt kan worden.

Hoe het ook zij, de perspectieven zijn sterk veranderd. De toekomst ziet er beter uit.

Vancouver 1983

Tijdens de conferentie van de Wereldraad van Kerken in Vancouver lagen de kaarten nog geheel anders. Toen stond de problematiek van de kruisraketten (INF) voor de Westeuropese afgevaardigden centraal. Zij riepen op tot een verbond voor leven, gerechtigheid en vrede, tegen de INF-wapens.¹ Deze wereldconferentie van 1983 leverde op zich weinig op.² Wel ging er een stimulans vanuit om het thema gerechtigheid, vrede en behoud van de

1. *Ökumenische Rundschau, Beiheft 48*, 'Vancouver 1983', Otto Kambeek (Frankfurt am Main 1984) 202.
2. G.K. Koch, 'Gerechtigheid, vrede en zorg om de aarde - drie voorwaarden voor ons leven', *Kosmos & Oekumene*, 17 (1983) nr. 7, 216 e.v.

schepping als nieuw parool voor het werk van de Wereldraad te aanvaarden. Eerdere slagwoorden waren 'de verantwoordelijke maatschappij' en de '*just participatory and sustainable society*'. Hetgeen vertaald kan worden als 'een rechtvaardige samenleving waarvan de leden deelnemen aan de besluitvorming en het algemeen welzijn en die tegen zwaar weer bestand is'. Deze parolen sluiten op elkaar aan. Aangezien zij bepaald niet alleen een kerkelijke strekking hebben maar stellig onder andere ook een christelijk-politieke, zijn zij voor het CDA van belang. Onze partij staat immers midden in die brede stroom van christelijk geïnspireerde organisaties en instituten, die met onze samenleving bezig zijn. Dat is des te meer aan de orde aangezien in het verlengde van 'Van couver 1983' gepleit wordt voor een vredesconclie van alle christenen in de wereld (te houden in 1990) waarbij het nieuwe thema centraal staat. Dat is een prima zaak. Het CDA kan daarbij het zijne inbrengen. Trouwens, het gaat om veel meer dan alleen kerk en politiek. Andere christelijke sociale organisaties horen evenzeer bij zo'n 'conclie' thuis. Wie weet dat het destijds van kerkelijke zijde voorgestelde 'moreel beraad'³ in het plan voor dat vredesconclie kan worden betrokken. Dat was immers een beraad waaraan iedereen mee kon doen. Helaas hebben we daarover niets meer gehoord.

C.F. von Weizsäcker

De beroemde kernfysicus en broer van de Westduitse bondspresident, Carl Friedrich von Weizsäcker schreef in juli 1986 een boekje ter voorbereiding van genoemd concilie.⁴ Hij verwijst naar de lutherse theoloog en verzetsman Dietrich Bouhoef-fer die in 1934 met het oog op de 'door razernij bevangen wereld' eveneens tot een breed oecumenisch concilie heeft opgeroepen. In de periode voor Reykjavik bestond in kerkelijke kringen net zo'n diep bezorgde stemming over de vrede als in 1934. Terecht stelde men dat door de nu-

cleaire bewapening voor het eerst aan de mensheid de technische middelen verschaft waren om zichzelf geheel te vernietigen. Dit inzicht verbreidde zich ook naar Oost-Europa. Zodoende leek overeenstemming over een 'vredesheologie' mogelijk te zijn omdat consensus een zaak van overleven-of-niet betekende. Inmiddels zien we dat de politiek na Reykjavik op die theologische consensus vooruit loopt. Wie weet zijn we in 1990 al bezig met vruchtbare onderhandelingen, niet zozeer over nucleaire bewapening, maar over een vermindering en een in evenwicht brengen van de conventionele bewapening in Oost en West. Zeer veel NAVO-parlementariërs hebben het gevoel dat dit ijzer nú gesmeed kan worden. De vredesproblematiek in de Oost-West relatie neemt dus snel in hevigheid af. Nu kan niet worden gezegd dat Von Weizsäcker uit zenuwachtigheid zijn voorstellen doet. In tegendeel, hij erkent dat de afwezigheid van oorlog in Europa de afgelopen veertig jaar aan de nucleaire patstelling te danken is. De daarmee verbonden afschrikking vindt hij een slim idee hoewel hij er uit morele motieven de zwarte kanten van onderkent. Bovendien blijft het een riskant middel. Dat zien wij in het CDA net zo, vandaar onze politieke inzet (gesteund door het Program van Uitgangspunten) ten behoeve van wapenvermindering. Nogtans zullen de prioriteiten in 1990 anders liggen dan men tot aan 1986 dacht.

Een concilie voor iedereen

Het boekje van Von Weizsäcker valt op door zijn nobele en pastorale stijl. Hij waarschuwt dat het voorgenomen concilie bij voorbaat zinloos zal zijn als de diverse stromingen niet op volle sterkte daar aanwezig zijn. De strijdende groepen moeten

3. A.M. Oostlander, 'Moreel beraad van christenen, alstublieft geen vertrouwing', *Christen Democratische Verkenningen* 2/86, 87 e.v.

4. C.F. von Weizsäcker, *De tijd dringt*. Nederlandse vertaling, Ten Have, Baarn 1987.

naar elkaar luisteren om wille van het vinden van de waarheid. Men moet tot eerbare compromissen bereid zijn en redelijk en vakkundig argumenteren. Hij wantrouwt 'zelfbenoemde profeten' die aan rationaliteit niet zo zwaar tillen. Snorkende taal zoals 'wij zijn het slachtoffer van de waanzin van de heersers' verwerpt hij expliciet. Von Weizsäcker ergert zich aan de zogenaamde ideologiekritiek, waarbij de tegenstander als deelgenoot van een mensvijandig complot wordt beschouwd. Zo'n houding ten opzichte van medemensen verhindert een eerlijke kennisname van andersmans opvattingen. Het complement daarvan, een houding van geestelijke onfeilbaarheid, is zelf vernietigend, aldus Von Weizsäcker.⁵ De conciliedeelnemers zullen een collectieve redelijkheid moeten opbrengen en propageren. Een vrome oproep daartoe is uiteraard onvoldoende. In de internationale verhoudingen moeten we werken aan goede communicatie, vrijheid van het woord, instituties met juridisch bindende bevoegdheden. Voorts kunnen we niet zonder de bereidheid tot luisteren en helpen. Collectieve redelijkheid moet worden gesteund door naastenliefde. En ten diepste hebben we de bijstand van de genade nodig.⁶ Makkelijke uitvluchten als berusting of het zoeken van zondebokken moeten worden afgewezen. Er is werk aan de winkel. Sinds de tijd van keizer Constantijn (vierde eeuw na Christus) moeten christenen leren om politieke verantwoordelijkheid te dragen. Dat roept nog steeds de spanning op tussen een verantwoordelijke aanpassing aan de mogelijkheden van deze wereld en een eschatologische verwerping van de werkelijkheid.⁷ Hier past geen eigenge-reide veroordeling, geen polariserende theologie. Trouwens een theologie van de vrede veronderstelt dat de theologen onderling vrede nastreven.⁸ Op het beoogde vredesconclie zal men zich ver moeten houden van het op zoek gaan naar ketterijen. Het gaat om communicatie en niet om ex-communicatie. Iedereen

moet tot zijn recht komen, protestanten, rooms-katholieken en orthodoxen. Tot zover een beknopte weergave van de boodschap van Von Weizsäcker.

Strijd met demonen

Een andere toon treffen we bij Ulrich Duchrow, professor in de theologie te Heidelberg en een van de belangrijkste voorbereiders van het in 1990 te houden 'conclie'. Volgens Duchrow heeft het machtsmisbruik in politiek, economie en techniek in toenemende mate demonische trekken aangenomen. Daarom is demonen-uitdrijving, ook binnen de kerk, hard nodig. Sommigen in de kerken praten, aldus Duchrow, dat machtsmisbruik goed en bezondigen zich dus aan ketterij.⁹ De kerk is een strijdorganisatie en de theologie is daar een middel voor. Die strijd is heel concreet. Duchrow wijst de idee van een onzichtbare kerk af. Het gaat hem om de kerk als instituut, als complexe sociologische onderzoekbare realiteit.¹⁰ De kerk heeft volgens Duchrow vier verschijningsvormen: namelijk de lokale gemeente, de regionale (landelijke) kerk, de Wereldraad van Kerken en groepen die radicale navolging (discipelschap) betrachten. Christelijk geïnspireerde organisaties, partijen en vakbonden horen daar dus niet bij. Het valt Duchrow op dat 'in de gevallen van demonische en ketterse perversies en uitdagingen van de kerk, meestal eerst vernieuwingsgroepen of basissgemeenten (die discipelschap betrachten) beginnen te antwoorden'. Zij vormen zo een profetische voorhoede. 'Zo ontstaat een conciliaire strijd om de waarheid en een conciliaire proces van belijden'.¹¹

5. *op.cit.*, 29

6. *op.cit.*, 53

7. *op.cit.*, 65.

8. *op.cit.*, 87.

9. Ulrich Duchrow, 'Für Gerechtigkeit und Menschenwürde kämpfen', *Ökumenische Rundschau, Beiheft 48*, 194 e.v.

10. Ulrich Duchrow, 'Konflikt um die Ökumene', 2 überarbeitete Auflage, Chr. Kaiser Verlag, München 1980.

11. Ulrich Duchrow, *Ökumenische Rundschau, Beiheft 48*.

Grimmig wereldbeeld

Ook Duchrow verwijst naar het jaartal 1934 en wel als het jaar waarin de Barmer Thesen werden opgesteld waarmee het protestants kerkelijk verzet tegen Hitler werd ingezet. Dat bracht een binnenkerkelijke strijd met zich tegen de zogenaamde '*Deutsche Christen*' die het kruis met het hakenkruis 'coördineerden'. Zo iets is ook vandaag gaande aldus Duchrow.¹²

De keuzen zijn nu even eenvoudig als toen: namelijk tussen recht en onrecht, leven en dood, tussen *civitas Dei* en *civitas diaboli*. Onze aandacht wordt gevraagd voor de oorzaak van onrecht en van dood. Die ligt volgens Duchrow in de internationale economische orde. Daardoor is er onrecht, oorlog en vernietiging van de schepping. De grootste schuld rust op het Westerse kapitalisme. De transnationale ondernemingen zijn daar het symbool van. Zij zijn als zodanig in strijd met Gods wil,¹³ evenals de internationale banken. Duchrow kan hierbij Luther als getuige aanhalen die de internationale financiers van zijn tijd (de Fuggers) aanklaagde. Vooral de Derde Wereld heeft onder die transnationale ondernemingen te lijden. De, niet meer zo actuele, dependentietheorie volgens welke de verarming in het Zuiden verklaard wordt uit de welvaarts-groei van het Noorden, is hierbij het analytisch richtsnoer. Het gaat dus om de overtreding van het gebod 'Gij zult niet stelen'.

Bij het vredesvraagstuk is nog iets erger aan de hand, volgens Duchrow, namelijk een feitelijke ontkenning van God door hen die massavernietigingswapens aan staten ter beschikking stellen. Een belijdende kerk moet het verzet daartegen in haar credo opnemen (*status confessionis*). Dat streven is volgens Duchrow niet gericht op ex-communicatie. Wie het met zo'n belijden niet eens is excommuniceert zich zelf. Helaas kunnen regionale kerken (zoals die in West-Duitsland) zich niet van hun politieke en economische context los maken. Zij hebben alle belang bij handha-

ving van de voor hun organisatie voordelige status quo. Toch moeten we ons bevrijden van het 'vriendelijke fascisme' van deze tijd, van de machten die al die onrechtvaardige systemen in stand houden.¹⁴ Duchrow begint zich hier in de eigen overdrijvingen te verslikken. In een in 1987 uitgegeven boek kan men mijns inziens niet schrijven dat 'we geconfronteerd worden met het mislukken van ontwapeningsinspanningen, alsmede met de ontwikkeling van nieuwe nucleaire strategieën . . . de wapenwedloop . . . de expansie van het militair-industrieel-technologisch complex . . . de steeds sterkere structurele afhankelijkheid van de ontwikkelingslanden . . . met voortgaande nucleaire proeven die het leven vernietigen'. Trouwens welke zin heeft de agressieve uitspraak dat we te maken hebben met een gigantische samenzwering die de voortgang van het leven en de menselijke waardigheid bedreigt en die een rebellie is tegen God, de Schepper, de Verlosser en Volmaker van alle leven'.¹⁵

De CDU / CSU

Duchrow weet de opvolgers van de *Deutsche Christen* van 1934 nu gemakkelijk aan te wijzen.¹⁶ Het zijn uiteraard die kerkmensen die de vrije markteconomie verdedigen zoals in de Verenigde Staten wel gebeurt, het zijn de intellectuelen die zich van het marxisme hebben afgekeerd en het zijn de CDU en de CSU. Nu is op onze zusterpartijen, evenals op het CDA zelf, best het een en ander aan te merken. Vooral de CSU uit zich bedenkelijk als het bijvoorbeeld over Zuid-Afrika, Namibia en de strijd in Angola gaat. Duchrow ergert zich daar terecht aan. Voorts is het inderdaad zo dat wij in Nederland aan de ont-

12. Ulrich Duchrow, 'Global economy – a confessional issue for the churches?', herziene en engelse uitgave van '*Weltwirtschaft heute*', WCC Publications, Geneve 1987.

13. *op.cit.*, 54.

14. *op.cit.*, 115.

15. *op.cit.*, 216.

16. *op.cit.*, 125.

wikkelingssamenwerking en de inzet voor een rechtvaardige economische wereldorde een hogere prioriteit toekennen dan onze Westduitse zusterpartijen. Maar Duchrow draaft enorm door als hij de CSU/CDU een gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef voor het milieu toeschrijft. Dat is pertinent onwaar. De Duitse christen-democraten liggen op dit punt in Europa voorop. En ook hun Oost-politiek is aanzienlijk humaner dan wat in andere West-europese landen wordt aangetroffen. In de uitingen van Duchrow openbaart zich een ernstige kwaal van hen die 'profetisch', van dik hout planken zagen. Zij zien geen aanknopingspunten voor een dialoog op basis van gelijkwaardigheid in die stromingen die volgens hun sjablonen aan de verkeerde kant moeten staan – aan de kant van de machten – *'die da oben'*.

Hoewel Duchrows antipathieën volstrekt duidelijk zijn gaat hij niet zo ver als de Nederlandse spreker in Vancouver Jan Pronk.¹⁷ Die stelt eenvoudig dat het enige alternatief voor economisch onrecht gelegen is in het vestigen van een internationaal democratisch socialisme. We moeten ons als christen-democraten goed realiseren dat in Vancouver niemand na zo'n partij-politieke boodschap in de lach geschoten is en dat in de Nederlandse Raad van Kerken heel vaak net zo over het CDA wordt gesproken als Duchrow dat over het CDU pleegt te doen. In de Nederlandse Raad vindt tot heden het werk van Duchrow gretiger aftrek dan dat van Von Weizsäcker.

Het CDA en het conciliaire proces

Het hierboven beschreven voornemen voor de organisatie van een conciliair proces kan zoals we zagen in verschillende vormen gestalte krijgen. Het kan de zoveelste romantisch-linkse bijeenkomst worden, waarbij in het voetspoor van Duchrow de redding van de wereld wordt gezocht in modellen die destijds in het Spaans anarchisme bestonden: de vorming van kleine productie-consumptie

coöperaties die zich aan de geldeconomie onttrekken. We kunnen te maken krijgen met vruchteloze uitroepen als: 'Wij verwerpen de huidige economische stelsels'. In zekere zin zal die uitroep ons niet ver genoeg gaan aangezien wij krachtens onze inspiratie de gehele zondige wereld, inclusief professor Duchrow, het CDA en onszelf, onder kritiek behoren te nemen. Dat is op zichzelf niets bijzonders. Interessanter is te weten hoe wij na zo'n uitspraak in de praktische politiek te werk moeten gaan. Moeten wij het voorbeeld van de 'vredekerken' volgen en ons zoveel mogelijk buiten de huidige politiek-economische realiteit plaatsen of moeten we het Constantijnse model volgen dat bestaat uit het temmen van de machten zoals Duchrow stelt?¹⁸ Dat Constantijnse model wordt gevolgd in de brieven van de Amerikaanse bisschoppen over het vredes- en wapeningsvraagstuk en over het vraagstuk van de economische orde en de armoede in de Verenigde Staten. Ook Von Weizsäcker neigt tot dat laatste. Hij vindt bijvoorbeeld dat in een westelijk land concrete vredespolitiek door een democratische gekozen regering gedragen moet kunnen worden.¹⁹ Von Weizsäcker is een in links teleurgesteld man. Met name in moreel opzicht heeft hij moeite met de in die kringen gangbare strijdmethoden.²⁰ Daardoor spreekt hij anders dan Duchrow. De praktische politicus zal Von Weizsäcker beter kunnen volgen.

Een en ander wil niet zeggen dat wij van Duchrow niet te leren zouden hebben. Het probleem voor een politieke partij met regeringsverantwoordelijkheid is evenwel dat wij nooit zo gemakkelijk kunnen spreken over een 'radicale navolging' die elke

17. Jan Pronk, 'Leben in Einheit – die politische Voraussetzungen am ökumenischen Realisation eines ökumenischen Mandats', *Ökumenische Rundschau, Beiheft 48*, 76 e.v.

18. Ulrich Duchrow, 'Global economy'.

19. C. F. von Weizsäcker, 'Der Garten des Menschlichen – Beiträge zum geschichtlichen Anthropologie', Fischer (Frankfurt am Main 1977) 31.

20. *op.cit.*, 87.

autonomie van het politieke en het economische verwerpt. Het is immers overduidelijk dat, om de natuur en ook de economie te beheersen, wij de wetmatigheden en het proces van onderlinge beïnvloeding dat daarbinnen plaats vindt goed moeten kennen en daarmee rekening houden. Leven vanuit inspiratie door de Heilige Schrift betekent niet dat wij structuren in natuur en samenleving zouden mogen ontkennen, ook niet in hun dynamiek. Het probleem met sommige geëngageerde kerkleiders en hun adviseurs is veelal dat zij dit rekening-houden-met beschouwen als een aanpassing, uit lafheid, uit gemakzucht of uit eigenbelang. Binnen de Nederlandse christen-democratie kennen wij de uitspraak 'er is geschreven, er is geschied'. Dat wil zeggen dat de inspiratie van de Schrift voorop staat maar dat wij evenzeer God als Schèpper in de werkelijkheid tegenkomen. Dat laatste besef ontbreekt in een geschrift als dat van Duchrow.

Naar mijn mening doet het CDA en

doen christelijke organisaties in het algemeen er goed aan om het debat over dit dieper liggende vraagstuk met de zogenaamde profetische groepen binnen de kerkelijke organisatie aan te gaan. Een goede, evangelische gefundeerde visie op de werkelijkheid en een daarop gebaseerd politiek en maatschappelijk handelen en dito kerkelijk spreken is immers van het grootste belang. Lichten we de hand met de rationaliteit dan gebeuren er ongelukken, met mensen, in het bijzonder met de meest kwetsbaren. Vandaar dat een vakkundig meedenkend CDA in een conciliair proces over vrede, gerechtigheid en behoud van de schepping niet kan worden gemist.

A.M.O.

